

Павлишинець О. О.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ОНОМАСТИЧНІ ОДИНИЦІ У СКЛАДІ АРХІСЕМАНТИЗОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття виконана в межах традиційної фразеології, прототипної семантики та ономастичної фразеології та присвячена ономастичним одиницям, як одному з класів унікального компонента. Проаналізовано архісемантизовані фразеологічні одиниці сучасної німецької мови та досліджено ономастичні одиниці у їх складі. Обґрунтовано віднесення ономастичних одиниць до унікальних компонентів відповідно до визначених критеріїв.

Ключові слова: *унікальний компонент, архісемантикон, архісемантизовані фразеологічні одиниці, ідіоматичність, фразеологічно пов'язаний форматив, критерій відмежування, архаїзм, ономастичні одиниці, лексема-реалія, евфемізм, скорочення, полісемічне слово, омонім, етимологічно-оказіональне утворення, кумулятивна, референтна та експресивна функції, символізація, генералізація (узагальнення).*

The article deals with the principles of traditional phraseology, prototypic semantics and onomastic phraseology and is focused on the explanation of onomastical units as unique component in the modern German language. The phraseological units of the modern German language with onomastical units in its structure are analyzed in the article. The determination of onomastical units as unique components is explained and clarified in the article according to the defined criteria.

Key words: *unique component, archisemantic unit, phraseological units with a unique component in its structure, idiomaticity, phraseologically tied formative, determination criterion, archaism, onomastic units, realia lexeme, euphemism, abbreviation, polysemantic word, homonym, etymological occasionalism, cumulative, referential and expressive functions, symbolization, generalization.*

Важлива роль ідіоматики в мовленні та необхідність тлумачення її змісту для комунікації, зважаючи на високий ступінь комунікативної значущості культурно специфічних фразеологічних одиниць зумовлює необхідність глибокого дослідження їх складових. Саме тому наше дослідження присвячене феномену унікальних компонентів у семантичній структурі фразеологізмів та їх лінгвокультурній інтерпретації, а саме одному з класів унікального компонента – ономастичним одиницям, які в дослідженні розглядаються як так звані *bad samples* унікального компонента.

Різні аспекти цієї проблеми висвітлені у роботах В. Фляйшера [8] та Д. О. Добровольського [6; 7], які визначають критерії відмежування унікального компонента, подають його визначення та аналізують архісемантикон у складі фразеологічних одиниць, лінгвокультурній інтерпре-

тації німецької ономастики у складі фразеологічних одиниць присвячені ряд робіт Ч. Фьолдеша, Д. Мальцевої та ін. Проте відсутнім є комплексне дослідження, яке поєднувало б аналіз семантичної структури фразеологізмів, що містять у своїй структурі периферійно архісемантизовану лексику, до якої належать також ономастичні одиниці, та якісне тлумачення її національно-культурної специфіки.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є: структурно і семантично проаналізувати фразеологічні одиниці, які містять у своєму складі унікальний компонент, виражений ономастичними одиницями. **Об'єктом** дослідження стало відображення реалій буття та культури, особливостей світобачення народу-носія мови через архісемантизовані ФО з ономастичними одиницями у складі. **Предметом** нашого дослідження стали фразеологічні одиниці сучасної німецької мови, що містять у своїй структурі унікальний компонент, виражений антропонімом, топонімом або етніонімом.

Теоретичні засади визначення та відмежування архісемантикону були закладені у працях В. Фляйшера та Д. О. Добровольського, про що вже згадувалось вище. Зокрема, В. Фляйшер визначає поняття унікального компонента та виділяє критерії його відмежування. Під поняттям “унікальний компонент” В. Фляйшер розуміє слова, формативи яких поза фразеологізмом взагалі не з'являються. Тобто, це фразеологічно пов'язані формативи [8, с. 42]. Проаналізувавши основні критерії відмежування унікального компонента у В.Фляйшера (унікальний компонент – 1) архаїзм або застаріле слово, що вийшло з ужитку; 2) професіоналізм, що через полісемію набуває інших значень у відповідних контекстах; 3) полісемічне слово або один з членів омонімічної пари; 4) лексична одиниця, що характеризується низьким ступенем сполучуваності з іншими лексичними одиницями; 5) іншомовне слово або запозичення) [8, с. 42-47] та використавши основні засади впорядкування архісемантизованих фразеологічних одиниць, які пропонує у своїх працях Д. О. Добровольський [6; 7; 8], ми визначили основну ознаку, на основі якої виділяють унікальний компонент або, як його також називають, архісемантикон або фразеологічно пов'язаний форматив. Таким чином, інтегруюча риса, притаманна унікальним компонентам, що відповідають різним критеріям відмежування архісемантикона, є наступна: унікальним компонентом є слово, що виступає у фразеологічній одиниці носієм потенційного значення, яке актуалізується лише в межах даного фразеологізму. Поза межами фразеологічної одиниці дане слово або взагалі відсутнє в активному вжитку, або є носієм іншого актуального значення чи багатьох таких значень.

Враховуючи вищеописані критерії та ознаки унікального компонента, а також основну його рису, окрім архаїзмів, професіоналізмів та за-

позичень, на наш погляд, можна виділити додаткові класи унікальних компонентів, серед яких ономастичні одиниці, лексеми-реалії, так звані етимологічно-оказіональні утворення (що з часом стають узуальними), евфемізми, а також скорочення, про що йшлося в наших попередніх дослідженнях [2; 4].

Ономастичні одиниці належать до класу унікального компонента, оскільки вони, окрім основної номінативної функції, здатні виконувати не менш важливу кумулятивну функцію. Здатність фіксувати та передавати певний досвід або важливу інформацію призводить до появи нових похідних значень та комплексів асоціацій, пов'язаних з онімами. Таким чином, ономастичні одиниці стають фразеологічно пов'язаними і в набутому значенні не вживаються поза ідіомою, хоча реалізують номінативну функцію.

Наприклад, *Adam Riese* – Адам Різе – ім'я та прізвище особи (реалізація номінативної функції), *nach Adam Riese* – за точними підрахунками (реалізація певних асоціацій: А. Різе – автор підручника арифметики, звідси – поняття “точність”, а отже, реалізація і актуалізація кумулятивної функції); *Eisenbarth* – лікар Айзенбарт, мандрівний лікар, який не мав звання та освіти, але був дуже вмілим і талановитим, здійснював чудеса хірургії, використовував комедійну сцену, арлекінів, музику, щоб привабити пацієнтів і дещо заглушити крики та стогін хворих під час операцій, що викликало зневажливе ставлення до Айзенбарта серед колег, але все ж він був дуже відомий: *Ich bin doch kein Dr. Eisenbarth.* – Я не здатний вчинити чудо.; (дослівно: Я ж не лікар Айзенбарт). Звідси можна зробити висновок, що фразеологічно пов'язані оніми стають полісемантичними та потенційно архісемантичними.

При цьому варто зазначити що традиційно унікальний компонент, представлений ономастичною одиницею, розглядають передусім з огляду на його національно-культурну специфіку. Представниками цього погляду є Д. Г. Мальцева [1], Ч. Фьолдеш [9; 10], Р. І. Охштат [3]. Унікальний компонент виступає носієм національно-культурного компоненту семантики передусім завдяки своїй кумулятивній функції, яку має здатність реалізувати поряд з номінативною.

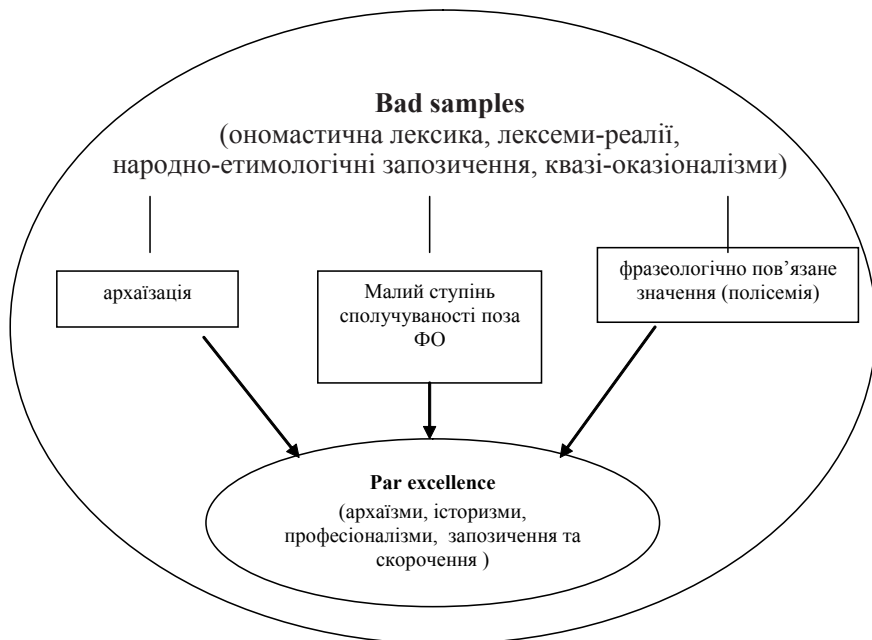
Кумулятивна функція ономастичної одиниці забезпечується через символізацію ознак або рис індивідуума чи географічного об'єкта, яка забезпечує можливість самостійного існування ономастичної одиниці в якості узагальнюючої одиниці. Найчастіше онімами-символами стають власні назви, які належать відомим особам: героям творів художньої літератури, легенд, всім відомим діячам тощо. Також символічними стають найбільш поширені власні назви, улюблені в певного народу, професійної або соціальної групи людей тощо. Таким чином, символізація власної назви відбувається двома можливими шляхами: 1) ономастична одиниця має конкретного прототипа (біблійні та євангельські

(*von Pontius zu Pilatus gehen (laufen, rennen)*), античні герої (*berufstätige Kleopatra*), персонажі, назви з казок та легенд (*in Buxtehude*), художньої літератури (*das paßt wie Faust auf Gretchen*), герої або факти історичних подій (*Holland in Not*), відомі постаті або відомі через певні події географічні назви (*Idee von Schiller; Rom (Köln) wurde nicht in einem Tage gebaut*), okazіонально обіграні власні назви тощо); 2) власна назва не має конкретного прототипа, коли визначальним серед багатьох інших факторів є фактор частоти вживання власної назви, зокрема часто компонентами фразеологічних одиниць стають найбільш поширені власні назви (*Hans, Grete (Gretchen), Otto, Peter, Michel, Minna, Fritz, Hein, Meyer* тощо). Звідси можна зробити висновок, що значення ономастичних одиниць, які зберігають за собою номінативну функцію та реалізують в рамках фразеологічної одиниці кумулятивну, символізуються та генералізуються, а отже, ономастична одиниця отримує нове значення, часто невідоме і затемнене, яке і виступає основним чинником віднесення даних ономастичних одиниць до класу унікальних компонентів.

З точки зору новітнього когнітивного підходу (90-і роки ХХ ст. – поч. ХІ ст.), представником якого є Д. О. Добровольський, серед унікальних компонентів або фразеологічно пов'язаних формативів виділяють унікальні компоненти *par excellence* або *good samples* та так звані *bad samples*. При цьому формативи, які відповідають критеріям відмежування найбільшою мірою, є унікальними компонентами *par excellence* або *good samples*. У нашій роботі ми досліджуємо *bad samples*, які становлять периферію архісемантичних компонентів.

В основі нашого поділу архісемантиконів на *good samples* і *bad samples* лежить теорія прототипів Е. Рош [11]. Згідно з нею, мовний світогляд має прототипову структуру, тобто концепт у свідомості мовця (виражений лексичною одиницею) виявляє ядро і периферію, при цьому прототиповий образ або *good sample* може вважатись концептом “у чистому вигляді” (*par excellence*). Застосувавши цей когнітивний підхід на фразеологію з унікальними лексемними компонентами, ми можемо, слідом за Д. О. Добровольським, твердити що таке представлення ідіоматики у синхронно аналізованих когнітивних процесах мовців “претендує на психічну реальність” [6; 7].

До унікальних компонентів *par excellence* або *good samples* належать класи, які виділив В. Фляйшер, тобто архаїзми, професіоналізми, члени омонімічної пари, а також запозичення. До периферії архісемантичних компонентів або *bad samples* належать виділені нами класи, тобто ономастичні одиниці, історизми, етимологічні-оказіональні утворення (пердусім евфемізми) та лексеми-реалії.

Як видно зі схеми, bad samples здатні переходити до категорії good samples завдяки таким процесам як архаїзація значення, розщеплення полісемії та малий ступінь сполучуваності.

Ономастичні одиниці, значення яких символізується та генералізується, становлять периферію або bad samples архісемантичних компонентів, проте здатні перейти до класу good samples через поступову архаїзацію основного (номінативного) значення та все частішу актуалізацію набутого символічного або узагальненого значення. Таким чином, ономастична одиниця стає полісемічним словом, яке реалізує свої різні значення у різних контекстах і належить до ядра унікальних компонентів або до унікальних компонентів par excellence.

Література:

1. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. Пособие по немецкому языку: Учеб.пособие. – М.: Высш. школа, 1999. – 173 с.
2. Остапович О. Я., Павлишинець О. О. Архісемантикон у структурі фразеологічних одиниць з погляду когнітивної лінгвістики // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – Вип. 10. – Т. III (103). – 304 с. – С. 132-138.
3. Охштат Р. И. О функционировании собственных имен во фразеологии современного немецкого языка (к постановке вопроса) // Сб. науч. труд.

Сам ГУ им. Алишера Навои. Новая серия, вып. № 217. Вопросы фразеологии, 1971. – С. 82-91.

4. Павлишинець О. Критерії відмежування унікального компонента та виокремлення його нових класів // Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи. Тези доповідей другої Міжнародної наукової конференції, Тернопіль, ТНЕУ, 24-25 квітня 2008 року. – Тернопіль: ТЗОВ “Терно-Граф”, 2008. – 334с. – С. 33-36.

5. Райхштейн А. Д. Лингвострановедческий аспект устойчивых словесных комплексов // Словари и лингвострановедение. – М., 1982. – С. 142-153.

6. Dobrovolskij, D. Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung. – Trier, 1997. – 288 s.

7. Dobrovolskij, D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. – Tübingen: Narr, 1995. – 275 s.

8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 s.

9. Földeš Cs. Eigennamen in deutschen phraseologischen Redewendungen. Eine etymologische und semantisch-stylistische Analyse // Muttersprache. Jg. 95 (1984/85). – № 3-4. – S. 174-180.

10. Földeš Cs. Onymische Phraseologismen als Objekt des Sprachvergleichs. // Europhras 88 hrsg von G.Greciano, Straßburg, 1989. – S. 127ff.

11. Rosch, E. Natural categories // Cognitive psychology 7. – S. 328-350.

12. Röhrich, L. Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. – Mannheim – Wien – Zürich – New York, 1990. – 5 Bde. – 1910 s.